

Проценка на напредокот на Република Македонија во исполнувањето на политичките критериуми неопходни за членство во ЕУ

Четврти дел: Медиуми - реформи никогаш доста

Автори и истражувачи: ТЕОФИЛ БЛАЖЕВСКИ, ГОРАН РИЗАОВ

METAMORPHOSIS
Foundation for Internet and Society

B | T | D The Balkan Trust
for Democracy
A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND

ROYAL NORWEGIAN EMBASSY
Belgrade

The implementation of the project is financially supported
by the Embassy of the Kingdom of Norway in Belgrade.
<https://www.norway.no/en/serbia/>

Реализацијата на проектот е финансиски поддржана
од Амбасадата на Кралството Норвешка во Белград.
<https://www.norway.no/en/serbia/>

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

ПРОЦЕНКА НА НАПРЕДОКОТ НА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА ВО ИСПОЛНУВАЊЕТО НА
ПОЛИТИЧКИТЕ КРИТЕРИУМИ НЕОПХОДНИ
ЗА ЧЛЕНСТВО ВО ЕУ

Четврти дел: Медиуми - реформи никогаш доста

Автори и истражувачи: Теофил Блажевски, Горан Ризаов

СКОПЈЕ, ЈАНУАРИ 2019.

Содржина

Резиме.....	5
Правна рамка.....	9
Имплементација/Институци.....	11
Прв тест за непристрасноста – строг избор во парламентот.....	12
Канали за дистрибуција – генерално достапни за сите.....	13
Политика – медиуми – јавен сервис	14
Економски фактори	17
Парите на власта сè уште не докрај транспарентни	18
Професионални стандарди.....	21
Новинари кодоши – официјално нема	23
Медиумска заедница – професионалци и пропагандисти	24
Притисоци врз новинари.....	27
Безбедноста на новинарите – оган што тлее.....	30
Методологија	34
За Фондацијата „Метаморфозис“	36

Резиме

Не постои вистинска демократија без слобода на говор и без слободни медиуми. Четвртата власт во демократските земји може да биде суштински контролор на претходните три, во името на граѓаните се разбира, само доколку овие три власти цврсто ја поддржуваат слободата на говор и на пријателско медиумско опкружување, т.е. постоење на сите услови што треба да ги обезбеди државата за новинарите да работат слободно и да извествуваат од и за јавноста, т.е. граѓаните.

Без оглед што квалитетот на современото новинарство е во пад и во старите демократии, без оглед што пораснал бројот на неслободните земји во последните

две-три години според „Фридом хаус“, без оглед што во поглед на медиумските реформи е постигнат извесен напредок, конкретно во Македонија, станува збор за непрекинатата борба за зачувување на основните човекови права вградени во Конвенциите на Обединетите нации и на Советот на Европа, кои гарантираат слобода на говор, слобода на проток на информации и забрана за каква било цензура или друго ограничување на правата на медиумите и новинарите, освен во исклучителни случаи.

Јавноста има право да знае – оваа парола беше употребена и од политичарите во Македонија во текот на тешката политичка криза во 2015 година, кога тие ги објавуваа нелегално снимените разговори, а медиумите што останаа доследни на професионалните принципи ги репродуцираа и објавуваа на своите платформи. Решавањето на таа криза придонесе за нов пакет медиумски реформи во земјата, пред сè, на елиминација на слабостите од актуелните закони што ги регулираат медиумите, но и на други закони како што се законот за слободниот пристап до информациите од јавен карактер и законот за граѓанската одговорност за навреда и клевета.

Иако состојбата со медиумите во 2018 година беше мошне подобра особено во споредба со периодот меѓу 2010 и 2016 година, никогаш не е доста од реформи во медиумите. Оттука, истражувајќи ги состојбите во оваа област и врз база на интервјуата со експертите, би можеле да ги дадеме следните препораки:

- Сеопфатна медиумска политика што би содржела стратегија за развој на медиумскиот сектор во услови на конвергенција на традиционалните и дигиталните медиуми и би обезбедила рамноправен пристап на ресурсите во функција на обезбедување медиумски плурализам и заштита од опасностите;
- Политичка волја државата да не става капа врз медиумите и да ги злоупотреби за свои пропагандни цели;
- Политичка волја да се издвојат доволно средства за субвенција на оној тип медиуми што се сметаат за засегнати од економските услови на пазарот или што се занимаваат со теми за локалната самоуправа, ранливи категории, малцински групи, а при тоа да не се очекува противуслуга, во смисла на автонцензура или слично;

- Забрана за какво било рекламирање на централната и локалната власт, како и на државните и јавните претпријатија во комерцијалните медиуми;

- Чисти законски решенија во кои државата ќе регулира само тоа што треба да се регулира, при што ќе има баланс помеѓу потребата за регулација и прекршоците и казните за медиумите што ќе згрешат при спроведување на основниот закон;

- Силен јавен сервис, кој ќе ја извршува основната улога да информира, да едуцира и да забавува на високопрофесионален начин и кој ќе биде независен од центрите на моќ во извршната, законодавната или судската власт;

- Поттикнување на саморегуацијата и во традиционалните и во современите, дигиталните медиуми;

- Гарантирање на безбедноста на новинарите, недозволување на принципот на неказниност за напади врз новинари, како и примена на законските решенија што ќе им гарантираат социјална сигурност во медиумите каде што работат;

- Подобрување на законските и практичните мерки за што поголема транспарентност на сопствеништвото на медиумите;

- Уште построги правила за забрана на медиумските монополи;
- Воздржување од закани со тужби за новинари и медиуми од страна на носителите на власт, избраните или именуваните лица, доколку се незадоволни од медиумското известување;
- Натамошно подобрување на Законот за граѓанската одговорност за навреда и клевета во казниот дел, со цел законот да не се доживува како форма на притисок/Дамоклов меч што стои врз главата на медиумите и новинарите;
- Проширување на листата со носителите на информации од јавен карактер, скратување на времето за добивање одговор, како и зголемување на ефикасноста на решавање на жалбите во втор степен доколку новинарот/медиумот не ја добие бараната информација;

Правна рамка

Сеопатна стратегија за медиумскиот сектор во Република Македонија нема. Не постои стратегија врз база на медиумска политика, која ќе биде насочена кон заштита на јавниот интерес и на поттикнување на медиумскиот плурализам, кој подразбира повеќе цели што се поврзани со поттикнување на слободата на говорот, независност на медиумите од политиката, рамноправен пристап до ресурси на медиумскиот пазар, присуство на медиумите од локално ниво, малцински групи и слично¹. Има парцијални одделни стратегии, а најважната е, сепак, стратегијата или стратегиите што ги развива един-

ственото регулаторно тело за медиуми - Агенцијата за аудиовизуелни медиуми и медиумски услуги - ААВМУ.

Агенцијата, која е воспоставена со закон уште од 1997 г., а посовремениот лик го добива од 2005 г. со сема нов закон, досега има изготвено три стратегии – од 2007 до 2012, од 2013 до 2017 и последната од 2019 до 2023 година.² Уште во воведот на последната стратегија, ААВМУ предупредува на недостиг од сеопфатен стратешки документ на државно ниво:

...За да се обезбеди целосна реализација на стратешки документ од тој вид, односно гаранција дека секој субјект ќе ги реализира сопствените обврски преземени со стратегијата и прецизирани во акцискиот план, таа мора да биде донесена од страна на надлежните институции, односно надлежното министерство и усвоена од страна на Собранието на Република Македонија, како што е, впрочем, и праксата во другите земји, на пример, во Хрватска, Србија и Словенија.

Законодавството што ги регулира медиумите се однесува на електронските медиуми, т.е. радијата и телевизите и тој закон е **Закон за аудио и аудиовизуелните медиумски услуги**³ (ЗААВМУ), додека печатените

- 1

Д-р Снежана Трпевска
– (2017) - Скица за нова
медиумска политика.

- 2

ААВМУ – Регулаторна стратегија за
развој на аудио и аудиовизуелната дејност
за периодот од 2019 до 2023 година –
(достапно на <https://bit.ly/2DdIeEs>)

медиуми потпаѓаат под **Законот за медиумите**⁴ (ЗМ), кој по обем е многу помал од првиот.

Онлајн медиумите не се сфера на регулација, иако тоа оддамна било желба на повеќе гарнитурни власти досега, а последната гарнитура се откажа од оваа идеја барем про форма и ги остава да бидат предмет на саморегулација, така како што бараа најголемите медиумски организации.

Главните два закона, вклучувајќи ја и темелната измена на ЗАВМУ усвоена во Собранието на РМ на 28.12.2018, го имаат поминато филтерот на Брисел и засега нема негативна меѓународна забелешка во законите во смисла на почитувањето на основните меѓународни стандарди, на европската регулатива или на меѓународните стандарди за почитување на слободата на говор и изразување. Во последниот ЕУ-извештај за напредокот на Македонија од 2018 година е подвлчено дека „**законската рамка е широко усогласена со европското законодавство и со меѓународните стандарди**“.⁵

За непочитување на главните стандарди од страна на медиумите, особено за радиодифузерите, предвидени се санкции и во главниот закон ЗАВМУ, и во Кри-

вичниот законик и во Законот за спречување и заштита од дискриминација. Овие санкции и глоби генерално се усогласени и избалансирани со истовременото почитување на правото на медиумите на слобода на изразување, иако, за исклучително тешки последици настанати по ширење на говор на омраза преку медиуми, за поединец е предвидена како опција дури десетгодишна казна затвор. Од друга страна, за повторено непочитување на забраната за ширење на говор на омраза, Агенцијата за медиуми може да му ја одземе дури и концесијата за работа на радиодифузерот.

Што се однесува до јавниот сервис/сервиси и финансирањето, тоа е уредено со овој основен закон. Поточно, од крајот на 2017 година со измена на ЗАВМУ, наместо финансирањето на МРТ да се одвива преку радиодифузната такса од сите семејства или поединци што имаат ТВ-приемник, таа обврска е префрлена на Буџетот на РМ. Претходно, со децении, финансирањето на МРТ се одвиваше по пат на плаќање на радиодифузна такса на разни начини, но поради несигурноста во собирањето финансии за јавниот сервис, а по барање на медиумските организации, се пристапи кон овој на-

- 3
ЗАВМУ – Закон за аудио и аудиовизуелните медиумски услуги – основен закон 2013 и измените до септември 2018 г. – (достапно на: <https://bit.ly/2HQndnJ>)

- 5
ЕУ-прогрес извештај за Република Македонија за 2018 година, Слобода на изразување, стр. 28 – (достапно на <https://www.sobranie.mk/content/republic-of-macedonia-report%2017.4.18.pdf>)

- 4
ЗАВМУ – Закон за медиумите – основен закон од 2013 година и единствената измена направена во 2014 – (достапно на <https://bit.ly/2UqayZI>) <https://bit.ly/2HQndnJ>)

чин на финансирање. И покрај тоа што сега е обезбедено сигурно финансирање на јавниот сервис, медиумските организации и експерти сметаат дека државата мора да одвојува многу повеќе пари за јавниот сервис од досега определената такса од 0.7 отсто од вкупниот Буџет, која до 2021 година треба да порасне на 1 отсто од Буџетот на РМ⁶.

Јавниот сервис по однос на заштитата од мешањето на политиката во уредувачката политика е заштитен со главниот закон – ЗАВМУ и тоа со верзијата уште од 2013 година. Во првиот член што ја регулира работата на МРТ, буквално се вели: „**МРТ како јавен радиодифузен сервис во Република Македонија е независна од кој било државен орган, друго јавно правно лице или трговско друштво и треба во уредувачката и деловната политика да биде непристрасна кон нив**“.

Но, колку и да се пишуваат експлицитни законски одредби, праксата е таа што покажува дали законите се имплементираат или не, а во случајот на јавниот радиодифузен сервис во сите програмски делови, праксата покажа дека уредувачката политика и тоа како е зависна од владејачката политика, т.е. мнозинството на власт.

Етичките правила на новинарството во Република Македонија се изучуваат уште во основните училишта преку нововедените курикулуми за медиумска писменост на часовите по мајчин јазик и во предметот граѓанско општество во средните училишта, но тоа е сосема нова појава. На високите школи и на факултетите по новинарство се изучуваат етичките стандарди во професијата. Во земјата постои еден главен кодекс, тоа е **Кодексот на новинарите на Македонија**⁷, донесен од Здружението на новинарите уште во 2001 година. Тој сè уште важи, иако постојат иницијативи и за носење кодекс на медиуми на Македонија и за одделни кодекси низ медиумите, при што досега тоа го има сторено само МРТ во 2016 година.

- 6

„Службен весник на РМ“ – бр. 248/2018
– Закон за изменување и дополнување на Законот за аудио и аудиовизуелните медиумски услуги (стр. 6, чл.27) – (достапно на <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/b089570bacc436a9b39c585dca78b3f.pdf>)

- 7

ЗНМ – Кодекс на новинарите на Македонија
– (достапно на: <http://znm.org.mk/%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D0%BD%D0%B0-%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5/>)

Импелементација/ институции

Агенцијата за медиуми (ААВМУ) се чини има доволно ресурси за својата работа. Гледајќи ги годишните планови за работа на Агенција, како и финансиските планови, јасно е дека регулаторот е во релативно поволна состојба.

Годишните буџети на Агенцијата во последните две години се движат околу 2 милиона евра, при што постојат три доминантни извори на приход: половина од парите или нешто над половина се собираат од радиодифузните такси, односно сега од буџетот наменет за радиодифузна дејност, другата половина е од издадени

дозволи за работа и мал дел се приходи добиени од надзорот за реемитување на програмски сервиси на оператори на јавна мрежа /кабелски оператори. Во изборни години, а такви во Македонија се чести, од Буџетот на РМ се префрлаат пари за надзор на изборните кампањи што се одвиваат на медиумите и за тоа дали тие се придржуваат до правилата наброени во Изборниот законик.⁸

ААВМУ има преку 50 вработени во разни сектори и одделнија и нема поплаки дека има кадровски дефицит.

Агенција законски е обезбедена да може да изрекува казни и тоа глоби или прекршоци. Висината на казните со последните измени на законот е намалена, а некои ставки, како таа за изрекување глоба од 100 илјади евра за радио-дифузер кој не ги исполнува обврските за каков тип програма е должен да емитува, е укината. При изрекувањето на глобите, според извори во Агенцијата, секогаш се оди на порамнување во прв ред, на тој начин што ако радиодифузерот ја прифати изречената глоба, тој е должен во Буџетот на РМ да уплати 50 отсто од сумата на глобата. Ако не ја прифати, на располагање му стојат Управниот суд или Прекршочниот суд, каде што

- 8

ААВМУ – Програми
и извештаи за работа –
(достапно на: <https://bit.ly/2RVJe9h>)

може да ги обжали одлуките на Агенцијата. Агенцијата воедно може да изрекува опомени, по што следуваат казните, а најтешката санкција е одземањето на дозволата за работа. Овие правила се детаљно утврдени во основниот закон - ЗАВМУ⁹, но и во Изборниот законик кога станува збор за прекршоци на медиуми по однос на следењето на избори и изборни кампањи.

Агенцијата имаше проблем во минатото, кога за изречени прекршоци и глоби во изборните кампањи медиумите не реагираа, па таа поднесуваше прекроци до надлежниот суд, кој исто така не реагираше на пријавите на Агенцијата и, едноставно, не донесуваше одлука, иако со закон е обврзан тоа да го стори во рок од неколку дена. Во предизборниот период за парламентарните избори во 2016 година, Прекршочниот суд доби над 20 пријави од Агенцијата, а одговори само на две¹⁰.

ПРВ ТЕСТ ЗА НЕПРИСТРАСНОСТА – СТРОГ ИЗБОР ВО ПАРЛЕМЕНТОТ

Што се однесува до непристрасноста на Агенцијата за медиуми од политички влијанија или притисоци, тоа е едно од главните прашања околу кое се кршат

копјата во експертската, бизнис и политичката средина и центрите на моќ во земјата. Таа од своето формирање секогаш од страна на опозицијата или од страна на медиумските организации или од страна на радиодифузериите, била оценувана како политички орган или маша на мнозинството во власта. И за актуелниот состав на Советот на Агенцијата во заминување имаше такви обвинувања, особено кон актуелниот директор на Агенцијата за време на власта на ВМРО-ДПМНЕ од 2007 до 2016 година. Сепак, факт е дека во последните година-две од власта на ВМРО-ДПМНЕ и денес, Агенцијата се обидуваше и успеваше во добар дел да дејствува непристрасно.

Но, токму за да се избегнат натамошните дисторзии во работата на ААВМУ во поглед на политичката непристрасност, во последните измени на законот е направена промена во начинот на избор на член на Советот на Агенцијата или директор. Сега, од сите кандидати се бараат многу построги критериуми, меѓу кои да не се членови на политички партии, да се стручни, да бидат поддржани од најмалку две граѓански организации од областа на медиумите или од две високообразовни ин-

- 9

ААВМУ – Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги - Глава IX Казнени одредби – (достапно на: http://avmu.mk/wp-content/uploads/2017/05/Zakon_za_audio_i_audiovizuelni_mediumski_uslugi_mkd_1.pdf)

- 10

Вистиномер (2016) – Ад хок решението за медиумите неефикасно – судовите не го есапат – (достапно на: <http://vistinomer.mk/ad-hok-reshenieto-za-mediumite-neeefikasno-sudovite-ne-go-esapat/>)

ституции што имаат студии по комуникологија или новинарство и слично. Конкурсот е јавен, комисијата за избори и именувања во парламентот што ги бира членовите на Советот е должна да организира и јавна расправа со испрашување на кандидатите пренесувана на ТВ, а Собранието ги избира со две третини од гласовите, при што мора да има и мнозинство од гласовите на малцинствата. Ваквиот избор, иако изгледа како доволна гаранција за одбрана од политички дејствувања, таква гаранција едноставно нема, а ако не се постигне договор во соодветната комисија, може да дојде и до блокада на изборот на нови членови. Бидејќи ова наскоро прв пат ќе се спроведува во РМ, праксата ќе ја покаже издржаноста на решението во законот на кое инсистираат стручната јавности и медиумските организации.

КАНАЛИ ЗА ДИСТРИБУЦИЈА – ГЕНЕРАЛНО ДОСТАПНИ ЗА СИТЕ

Индикаторот за каналите за дистрибуција на медиумските производи е доста податлив за тестирање на демократските права во однос на слободата на медиумите и слободата на говорот во секоја земја. Прин-

ципиелно, во Република Македонија сите канали за дистрибуција подеднакво им се дадени на сите типови медиуми.

Печатените медиуми имаат право непречено да бидат дистрибуирани преку сопствена дистрибуција, преку друг овластен дистрибутер или да ги продаваат своите производи преку мрежа од колпортери. Сепак, со монополизацијата на дистрибутерските мрежи во земјата, печатените медиуми се среќаваа(т) со проблем, зашто цената не е мал трошок.

Освен тоа, во неодамнешното минато, одредени печатени медиуми што беа критички кон власта, едноставно, немаа пристап до продажната мрежа. Или компаниите што го имаа ланците на трафики на улиците во населените места не ги примаа или добиваа наредби да ги кријат примероците на дневниот весник или неделниците надвор од погледите на минувачите или продажни места на ланец маркети низ цела Македонија, на пример, едноставно одбиваа да продаваат одреден тип неделник.¹¹

Онлајн-медиумите немаат проблем со пласманот на своите производи, бидејќи по регистрацијата на до-

- 11

Вториот по големина ланец маркети во Македонија на домашна компанија која беше блиска до владејачката структура, едноставно, долги години не прифаќаше да го продава критички настроениот неделник „Фокус“

меин во земјата или странство и по обезбеден хостинг во соодветна компанија, речиси без никаков проблем се достапни за публиката, а досега не е забележано организирано дејствување од страна на државата или нејзини блиски групи за попречување на пристапот до онлајн-медиумите.

Кај радиодифузерите или кај реемитерите на програма, работата е малку посложена. Иако секој има слободен пристап до пазарот, за добивање фреквенција одлучува Агенцијата за медиуми, која пред да ја одобри бара дозвола за соодветно фреквентно подрачје од Македонската радиодифузија. Фреквентните подрачја веќе во голем дел се распоредени и се прави пренамена кога некој радиодифузер ќе згасне, па тоа фреквентно поле му се дава на друг.

Но, има и посебен специфичен проблем со рас-пределбата на дигиталниот сигнал на телевизиите, со неговата експлоатација, особено затоа што комерцијалните телевизиини дигиталниот сигнал го емитуваат преку концесионер, кој според искажувањата во праксата не ја работи соодветно својата работа. Причините се од застарената опрема, до високата цена.¹²

- 12

Фондација за интернет и општество
„Метаморфозис“ - Никој не виде аир од
дигиталниот аир – (достапно на <http://metamorphosis.org.mk/mapiranje-na-digitalizacijata/nikoj-ne-vidе-air-od-digitalniot-air/>)

ПОЛИТИКА – МЕДИУМИ – ЈАВЕН СЕРВИС

Што се однесува на претставување на политиката и политичарите преку медиумите, освен за време на изборни кампањи, кога тоа е стриктно регулирано со Изборниот законик, генерално немаат еднаков пристап во медиумите. Медиумскиот плурализам кој владее во Македонија не гарантира еднаков пристап, туку во зависност од уредувачката политика има голема дискриминација на одредени политички субјекти, особено на помалите политички партии или помалку познати независни политичари. Оваа ситуација кулминира во периодот од 2008/9 до 2015/16, кога дебатите исчезнаа од медиумскиот простор, а огромен број од највлијателните медиуми, телевизиите, беа прикриено или отворено пропагандистички на страна на владејачката структура. Иако сега состојбата е променета, опозицијата се жали дека добива малку простор или дека уредувачката политика е сменета, но во обратна насока.

Вистината е некаде на средина, на што сугерира и последниот глобален извештај на „Репортери без граници“ за медиумските слободи во светот, во кој за Македонија за 2018 година се наведува дека, на пример,

јавниот сервис сè уште е во пропагандистичка улога за поранешната власт.¹³ Медиумите во меѓувреме и натаму, генерално, малку простор им даваат на помалите политички партии или иницијативи.

Патем, државата никогаш не го ограничувала плурализмот во медиумскиот простор директно. Формално, секоја политичка гарнитура вклучувајќи ја и сегашната, декларативно и во документи и закони се залагаат за плурализам на медиумскиот простор во државата. Притисоците, законите или опструкциите некогаш се правени директно, а некогаш индиректно, како на пример, добронамерни укажувања на големи компании да не се рекламираат во одредени медиуми, со што медиумите немаат економска логика на и малиот рекламен пазар, па мора да затворат.

Довербата на јавноста кон медиумите има опаѓачки тренд со години,¹⁴ но тоа е особено видливо кај единствениот јавен радиодифузер, Македонската радио-телевизија (МРТ), кој никако да закрепне од загубената доверба од гледачите или слушателите. Според редовната анкета на досегот и на уделот на гледаноста што ја изработи Агенцијата за медиуми, во 2018 година, МТВ1, Првиот програмски канал на јавниот сервис, имал про-

сечен неделен досег од 21.37 отсто и е на петто место од национални ТВ-канални, додека најгледаната телевизија има досег од над 54 отсто.¹⁵ Во голем дел ваквата гледаност се должи на рецептот на најгледаната приватна телевизија на емитување евтени турски популарни серии, но треба да се истакне дека според истото истражување на ААВМУ, гледачите во Македонија околу 50 отсто од времето го трошат на вести и на информативна програма кога гледаат телевизија.

Неемитувањето евтени турски серии и недовербата во непристрасноста се, најверојатно, основните причини зошто МРТ има толку низок рејтинг на гледаност. Според индикаторот дали јавниот радиодифузер е заштитен од мешање во уредувачката политика, објаснето погоре во самиот почеток на анализата – иако постои таа законска заштита, папочната врска на извршната власт во МРТ никогаш не е прекината, иако добрите познавачи на историјата на новинарството во Македонија ќе посведочат дека во почетоците на транзицијата, во раните деведесетти години, таа спрега била најлабава, сè до 1997/98 година, до одржувањето на вторите парламентарни избори во РМ по независноста.

- 13

Reporters without borders – 2018 – Republic of Macedonia/slight improvement – (достапно на: <https://rsf.org/en/republic-macedonia>)

- 15

ААВМУ – 2019 – Податоци за досегот на радиостаниците и уделот во вкупната гледаност на телевизиските станици во 2018 г., стр. 76 – (достапно на <https://bit.ly/2r0Fpka>)

- 14

МЕТА – 2018 - Довербата во медиумите во Македонија меѓу најниските во Европа – (достапно на: <http://meta.mk/doverbata-vo-mediumite-vo-makedonija-megu-na-jnskite-vo-evropa/>)

Иако со промената на законските решенија со текот на годините претставници од повеќе универзитетски и културолошки институции се застапени во Програмскиот совет и Надзорниот одбор на МРТ, мнозинството на тој Програмски совет го чинеа партиски делегирани лица. Дури со примена на новиот закон, кој е штотуку усвоен, Програмскиот совет би требало да прерасне во посериозен креатор и коректив на програмата што се емитува на јавниот сервис.¹⁶

Назначувањето партиски протежеа во Програмскиот совет, се разбира, се спушташе по вертикала. За генерален директор и главен уредник, како и за одговорен уредник, беа назначувани лица блиски до пораншната партија на власт, а тие ги назначуваа надолу по хиерархија лојалните (партиски) уредници, така што целата вертикала беше исконтролирана.

- 16

МИМ – (2017) - Деполитизација на Програмскиот совет на МРТ – предуслов за независност на јавниот сервис – (достапно на: https://mim.org.mk/attachments/article/1052/Analiza_programski_soveti_FINAL_WEB.pdf)

Економски фактори

Парите играат значителна улога во независноста на медиумите. Бидејќи главните медиуми се телевизиите, а за телевизите се потребни многу пари, приватните телевизиите сите до една се формирани од бизнисмени или големи компании, чија основна дејност не е медиумскиот бизнис. Бидејќи во македонската публицистика и стручна јавност е разјаснето дека бизнисот ги формира медиумите не со цел да одигра алтруистичка улога кон јавноста и слободата на говорот, туку да го искористи медиумот за пазарење со политиката, јасно е дека уредувачката политика и новинарската слобода зависела и сè уште зависи од сопственичката структура.

Се разбира, со текот на времето стандардите полека се поткреваат, газдите на медиумите ја употребуваат мимикријата, па јавно не се мешаат, а медиумите до некаде ги оставаат да имаат слобода во уредувањето. Но, сето тоа е со драстични ограничувања и се покажува во клучни моменти, кога бизнисот на другата страна од компанијата е загорозен или за време на изборните периоди. На пример, една телевизија со национална концесија е толку силно врзана за една политичка партија, што и на „врапците во околината“ им е јасно дека уредниците не смеат ниту да помислат да ја критикуваат политиката на таа партија или раководството. Новинарите обично се добро информирани, па оттаму големиот степен на самоцензура кај новинарите од дури околу 60 отсто, според не така одамнешното истражување што го спроведуваше главниот независен синдикат – ССНМ.

Инаку самата сопственичка структура во медиумите е полутранспарентна.¹⁷ Со главниот медиумски закон тоа е добро регулирано барем кај радиодифузерите. Но, и кај нив, а особено кај печатените медиуми и уште повеќе кај порталите, сопствеништвото не е секогаш транспарентно и треба да се вложи многу труд ако не-

- 17

Транспарентност Македонија – 2012 –
Заробена демократија, стр. 60 – (достапно
на: [http://www.transparentnost-mk.org.mk/
Upload/dokumenti/Finalen%20PDF%20Zarobena%20demokratija%20\(web\).pdf](http://www.transparentnost-mk.org.mk/Upload/dokumenti/Finalen%20PDF%20Zarobena%20demokratija%20(web).pdf)

кој сака да дознае кој е вистинскиот сопственик. Од тие причини, група колеги ентузисјаста пред неколку години ја направија интернет-страницата **Медиапедиа**¹⁸, на која може да се прочитаат податоци за сопственичката структура во македонските медиуми, до неодамна, бидејќи повторно има доста измени. Треба да се напомене дека Аенцијата за медиуми има листа на сопствеништво на електронските медиуми и на дневните и неделните печатени изданија, но само по снова на исполнување на законската обврска за следење на забранетата медиумска концентрација.¹⁹ За порталите, бидејќи не се регулирани, остануваат податоците од Медиапедиа и евентуално од некое ново истражување што одвреме - навреме се појавува во јавноста.

Патем, недозволената медиумска концентрација е нешто на што се обраќа внимание во последно време. Иако со медиумските закони и пред повеќе од десет години било пропишано дека сопственици на медиуми не можат да бидат јавни функционери, избрани или именувани лица и основачи на политички партии, прв пат оваа забрана почна да се спроведува некаде во 2012 година, по што се случи масовно прикривање на вистинските

сопственици со фиктивни, процес што делумно сè уште е во сила.

ПАРИТЕ НА ВЛАСТА СÈ УШТЕ НЕ ДОКРАЈ ТРАНСПАРЕНТНИ

Огласувањето на државата во медиумите беше и сè уште е донекаде прашање што го оптоварува медиумскиот сектор, а со тоа влијае, повеќе или помалку, на независноста на медиумите и новинарите. За време на десетгодишниот мандат на ВМРО-ДПМНЕ (2006-2016), медиумите беа буквално купени од владините реклами, кои се однесуваа на разни кампањи што ги спроведуваше владата или министерствата – од туризмот до поткривање на наталитетот и против абортусот. Во септември 2017 година, по три и пол месеци на власт, новата Владата на СДСМ соопшти дека во период од седум години, од 2008 до 2015 година, претходната влада потрошила 38 милиони евра на кампањи, при што само во една телевизија се слеале 7 милиони евра.²⁰ Некаде во истиот период, Владата на СДСМ донесе декларативна забрана за финансирање владини кампањи во медиуми, а остави еден мал простор да се рекламира преку социјални медиуми.

- 18

Mediapedia – (достапно на: <http://www.mediapedia.mk/mediumi/>)

- 19

ААВМУ – Медиумска сопственост – (достапно на: <http://avmu.mk/%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%83%D0%BC%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D1%81%D0%BE%D0%BF%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82/>)

Иако пристисокот да се преточи тоа во законски текст беше силен кога неодамна се донесе новиот централен Закон за аудиовизуелните медиумски услуги (ЗА-АВМУ), се виде дека е оставена подотворена врата доколку некој, сепак, сака да троши буџетски пари во медиуми. Имено, во клучната законска одредба, која порано дозволуваше трошење државни пари за рекламирање, сега наместо стриктна забрана, стои дека **е забрането да се планираат средства** за таква намена. Експертите, како и медиумските организации немаат дилема дека станува збор за „подотворена врата“ и оти не мора да бидат планирани парите во буџетите, туку дека едноставно во текот на годината може да бидат пренаменети.²¹ Покрај ова, сè уште нема одговор на прашањето за тоа колку пари трошат јавните претпријатија, било на централно, било на локално ниво. Што се однесува до субвенциите, ги нема, освен кај печатените медиуми во висина поапа од милион евра годишно, но дури и оваа распределба, официјализирана неодамна, не помина без контроверзии што можеа да се слушнат меѓу сопственици на медиуми и експерти, иако начинот беше договорен со Асоцијацијата на печатените медиуми.

- 20

DW – 2017 – Владата на Груевски се рекламирала со 38 милиони евра – (достапно на: <https://bit.ly/2GbdJS8>)

Што се однесува на парите што ги добива единствениот јавен сервис, МРТ, како што е објасено погоре (види кај референца 5), тие се константни, со тендеција за пораст секоја година, до вкупно еден отсто од Буџетот на РМ. Сегашните седумнаесетина милиони евра би требало да ја надминат сумата од 25-27 милиони евра веќе во 2020 или 2021 година. Тоа некаде би бил минимумот што му е потребен на јавниот сервис да функционира нормално, при што, секако, е исклучен некаков експлозивен развој. Овие пари се стабилни, бидејќи веќе не се од радиодифузна такса, а власта декларативно се залага дека нема да ја злоупотребува исплатата што се одвива на месечно ниво, слично како и парите за државните службеници и за администрацијата.

Јавниот сервис, според законските прописи, е одговорен да биде транспарентен и економичен при употребата на овие пари, и секоја година да поднесува детаљни Годишни финансиски извештаи до Собранието на РМ.

Тука некаде, во оваа група индикатори, спаѓаат и новинарската плата и договорите за работа. Освен во големите комерцијални телевизии и во јавниот сервис,

- 21

Вистиномер – 2019 – Експерти: Трошењето јавни пари во медиумите останува нерешено прашање – (достапно на: <http://vistinomer.mk/eksperti-trosHeneto-javni-pari-vo-mediomite-ostanuva-neresheno-prashane/>)

договорите за работа во сите други медиуми се нешто што е или може да претставува проблем.

Но, дури и договорите за работа кај комерцијалните телевизии не даваат претерана сигурност, затоа што сопствениците на медиумите инсистираат на договори со определно работно време, а не на неопределено, при што има(ше) случаи кога договорите беа потпишувани на три месеци и продолжувани. Се разбира дека сето тоа, комбинирано со фактот дека просечната новинарска плата и тоа за искусен новинар се движи колку и просечната во државата – некаде околу 400 евра, доведува до социјална несигурност на новинарите. Кај порталите тоа е уште понагласено.

Според неодамнешно истражување на Самостојниот синдикат на новинари и медиумски работници (ССНМ), просечната плата во дигиталните медиуми изнесува околу 300 евра, а дури над 60 отсто од вработените имаат авторски договор или воопшто немаат договор, додека другите над 30 отсто, сепак, имаат договор на неопределно време, што е оценето како „солидно“.²²

- 22

ССНМ – 2018 – Платите на новинарите во дигиталните медиуми под просекот – (достапно на: <https://bit.ly/2GuUL8D>)

Професионални стандарди

Систем на саморегулација на медиумите постои на две нивоа повеќе од десет години. Првото тело кое може да се нарече дека е дел од системот на саморегулација, или уште попрецизно зачеток на саморегулацијата, е Судот на честа при најголемото новинарско здружение ЗНМ, кој се занимава со поплаки на граѓани против неетичко постапување на определен новинар.

Второто тело, иако помладо, многу попопуларно, е Советот за етика на медиумите во Македонија – СЕЕМ, кој е структуриран како и повеќето саморегулаторни тела во светот, каде што постои Административна канце-

ларија, Жалбена комисија и Управен одбор. СЕЕМ е формиран од над 40 медиуми во 2014 година.²³ За разлика од Судот на честа, кој постапува по жалби против новинари, СЕЕМ постапува исклучиво по претставки против неетичко однесување на медиуми.

И покрај тоа што и со Устав и со закон е загарантирано правото на демант, постапките што ги води СЕЕМ предвидуваат медијација како прв степен доколку жалбата е основана, при што и во оваа постапка е предвидено извинување и исправка од медиумите, по што Жалбената комисија на СЕЕМ го смета случајот за затворен.

На полето на прифаќање на одлуките на Судот на честа или на СЕЕМ, праксата е слична како и во повеќето земји од регионот, така што во мал број случаи одлуките се прифаќаат од медиумите и транспарентно се објавуваат. Трендот на прифаќање на одлуките во последните години бележи пораст.

Саморегулаторните тела работат главно врз два документа – принципите на Светската федерација на новинари и Кодексот на новинари на Македонија²⁴, чиј издавач е Здружението на новинари. Во земјата постои само уште еден кодекс - кодексот што го донесе Јавниот

- 23

СЕЕМ – (достапно на: <http://www.seem.mk/>)

- 24

ЗНМ – 2001 – Кодекс на новинарите на Македонија – (достапно на:

сервис во 2016 година, со голема помош од странски и домашни експерти.

Ако се суди според бојот на жалбите што ги добиваат СЕЕМ и Судот на честа, генерално Кодексот се почитува. Но не треба да се занемари податокот дека бројот на поплаките не е репер и прецизен број за тоа дали новинарите го почитуваат Кодексот, зашто не секој се решава на жалба. Од искуството со жалбите што ги добива саморегулаторното тело, најчести прекршители на Кодексот се онлајн-медиумите. Но, загрижувачки е и податокот, дека најголем број од случаите се однесуваат на непочитување на обврската за барање втор извор или втора страна во известувањето, основно правило во новинарството и прв член од Кодексот²⁵.

Генерален заклучок на сите повозрасни новинари и на сериозни новинарски организации е дека квалитетот на новинарството е во слободен пад од година на година. Тоа се случува поради неколку фактори: во професијата не се примаат само новинари, медиумските организации немаат доволно средства за повремени или континуирана обука на своите новинари, па зависат од грантовите за таа намена што се обезбедуваат од стран-

ство преку НВО-секторот. Образовани новинари што доаѓаат во редакциите има сè помалку и помалку затоа што опаѓа бројот на студентите што запишуваат комуникација или новинарство.

Поради многу фактори, од кои економски, социјални, етички и политички, новинарите со децении, односно нивните медиуми не беа посветени кон истражувачкото новинарство. Тој тренд особено се влоши во периодот од 2011 до 2016 година.

Според мониторинг извршен од Центарот за граѓански комуникации, БИРН/Призма и НВО-Инфоцентар, процентот на класични истражувачки стории во 2016 година изнесуваше 0,4 отсто, а заедно со анализите максимум 5 отсто од вкупниот број новинарски продукти. Според исто истражување, но овој пат за 2017 година, бројот на истражувачките стории беше во благ пораст, па класичните истражувачки стории се приближија до близу 1 отсто (0,8%), а со анализите се искачија на вкупната бројка од над 8 отсто, од сè што беше објавено во мониторираните медиуми.²⁶ Во истражувањето за 2018 година, кое беше изведено по иста методологија и кое го водеа истите организации, бројката е оптимистичка –

- 25

СЕЕМ – 2017 – Инфографик:
Статистички преглед на работењето на Комисијата за жалби – (достапно на: <http://semm.mk/novosti-4/2015-08-11-15-03-18/1vesti-od-semm/532-infografik-statistichki-pregled-na-rabotenjeto-na-komisijata-za-zhalbi>)

- 26

ЦГК – НВО-Инфоцентар –
БИРН/Призма - 2017 – Анализа на резултатите од мониторингот на медиумите – (достапно на: <https://bit.ly/2A4udWd>)

истражувачките стории сочинуваат 2 отсто од севкупната продукција на мониторираните телевизии и весници, додека бројот на новинарските продукти кои спаѓаат во поджанрот анализа или аналитички стории, е исто така зголемен и изнесува 10 отсто.²⁷

НОВИНАРИ КОДОШИ – ОФИЦИЈАЛНО НЕМА

Секако дека еден од факторите за слабата застапеност на истражувачкото новинарство е тоа што таквиот вид журнализам е скап, чини пари, кои сиромашните медиуми не можат да си го дозволат. Но, уште еден фактор е значаен – сопствеништвото на условно речено богатите комерцијални телевизии не е секогаш заинтересирано за информативната програма, а особено не оној тип истражувачко новинарство што може да ја погоди власта или сегменти од власта кои се многу важни за сопственикот на една телевизија. Ова е така затоа што на сопствениците на најголемите телевизии во Македонија, медиумот не им е основниот бизнис, па да живеат од него. Тие тераат други основни бизниси, а бизнисите секогаш зависеле и од однесувањето на власта.

Ваквите сопственици можат да толерираат во нивните редови директори или главни уредници или уредници на информативни програми што одамна залутале во новинарството. Таквите лица кои македонската медиумска заедница ги препознава, имаат блиски контакти со разни центри на моќ – полиција, тајна полиција, извршна власт – особено таму каде што има богати јавни набавки и слично, а не ретко знаеле да одиграат и негативна улога, злоупотребувајќи го својот медиум за бизнис-цели на еден бизнисмен, а на штета на друг. Но досега ниту еден новинар не излегол во јавноста и однапред да каже дека има други интереси освен информацијата како јавно добро.

Од друга страна, преку еден неуспешен процес на лустрација, кој со години се спроведуваше во Македонија и заврши некаде во 2015 година, јавноста имаше прилика да слушне дека одредени познати новинарски имиња и сопственици на медиуми биле соработници на полицијата. Се разбира, поцесот никогаш не беше завршен до крај. Некои од посочените тужеа пред надлежните судови и ја докажаа својата невиност, додека други воопшто не реагираа и се потпреа на лошиот углед кој

го уживаше во јавноста Комисијата за лустрација и чии случаи почнаа да паѓаат пред Управниот суд веќе наредната година.²⁸

За време на политичката криза помеѓу 2015 и 2016 година, јавноста можеше да слушне преку објавувањето на т.н. бомби на опозицијата – нелегално сниманите телефонски разговори од страна на самата тајна полиција – дека одредени големи новинарски имиња, меѓу кои еден одговорен и еден главен уредник(-чка), како и еден сопственик на медиум во сенка, одржувале редовни телефонски разговори со тогашниот шеф на тајната полиција и разменуваале информации, а и добивале наредби како да се уредат главните информативни емисии.

Имаше и една афера со голема јавна набавка на Министерството за здравство, при што се откри дека една главна уредничка поседува трговска компанија регистрирана на нејзината мајка, а добила јавна набавка од над милион евра. Јавната набавка под притисок на јавноста беше поништена. Покрај тоа, истрагите на Специјалното јавно обвинителство доведоа до две обвиненија, од кои едното е сè уште во судска постапка, додека другото заврши со признание на вина и со условна казна за уредничката.

- 28

Призма/БИРН – 2016 – Спорната лустрација се соочува со фијаско – (достапно на <https://prizma.mk/spornata-lustratsija-se-soochuva-fijasko/>)

Постои и случај на осуден новинар во прв степен во една голема афера во која беа осудени и друга група лица од различни професии и во кој беше докажувано од обвинителството дека новинарот, користејќи информации од друго лице, уценувал бизнисмени во Македонија. Случајот меѓутоа толку многу е замрсен и сомнителен, што не може да се земе како релевантен доказ оти во Македонија и официјално е потврдено дека постои рекет-новинарство, иако целата стручна јавност е свесна за тоа.

МЕДИУМСКА ЗАЕДНИЦА – ПРОФЕСИОНАЛЦИ И ПРОПАГАНДИСТИ

Медиумската заедница во Македонија, која беше доста разединета и неорганизирана, почна да се обединува пред окилу девет години, кога на чело на две здруженија – ЗНМ, кое е најголемо, и ССНМ, кој тогаш се формираше и прерасна во пореспектабилен синдикат на новинари и медиумски работници – дојдоа нови раководства. Причината за окрупнување и за дијалог и здружување по разни прашања меѓу медиумските организации не беше само во новите раководства, туку и во

новонастанатата ситуација, која поради однесувањето на тогашните структури на власта кон медиумите, стануваше алармантна за слободата на говорот и медиумските слободи.

Кон двете организации, ЗНМ и ССНМ, кои во еден момент обединуваа околу половина од професионалните новинари во земјата, се приклучија и Македонскиот институт за медиуми, Високата школа за новинарство и Институтот за комуникациски студии (образовни институции под капата на граѓанско здружение кое се занимава со медиуми), Центарот за развој на медиуми и некои други помали НВО-а. Оваа силна обединета структура одигра клучна улога по затворањето на најголемата комерцијална телевизија во земјата А1ОН, Македонија да не се претвори во медиумски мрак од најтежок вид.

По едногодишни преговори под притисок и на САД и на ЕУ, овој неформален сојуз во 2013 г. успеа да испреговара со властите носење на тогаш релативно модерниот Закон за електронските медиуми (ЗААВМУ – кој пред еден месец претрпе нови корекции), како и Законот за медиумите кој се однесува најмногу на печатените медиуми и порталите. Бидејќи власта во тоа

време (па дури и новата власт денес), покажа апетитити да го регулира и он-лајн новнарството, под притисок на истата медиумска заедница електронските медиуми беа извадени од Законот за медиуми. Во време на големата политичка криза оваа медиумска групација беше главен иницијатор за носење на уште посовремени измени во ЗААВМУ, чии плодови треба да се видат наскоро. Освен ова, оваа медиумска групација успеа да ги обедини сите новинари како никогаш порано во историјата, по што со јавни притисоци и маршеви на улица, ја натераа поранешната власт да го ослободи затворениот и осуден новинар Томислав Кежаровски, случај кој е објаснет малку подолу во текстот.

Со тоа се докажа дека редовниот дијалог и согласноста за најважните прашања во медиумската заедница може да донесат резултати.

Одговорот на власта беше формирање паралелно здружение на новинари и паралелен синдикат²⁹, кои никогаш не заживеаја и во кои, најчесто без прашање, беа зачленувани новинари и медиумски организации. Во јавноста беа препознаени како „пропагандисти“.

- 29

БИРН/Призма – 2016 – Се
 формира паралелен синдикат на
 новинари – (достапно на: <https://prizma.mk/se-formira-paralelen-sindikata-na-novinari-2/>)

Денес, освен редовниот дијалог на погоре спомнатите организации, постојат и Асоцијација на печатени медиуми, Организација што ги обединува најголемите пет комерцијални телевизии, а од неодамна има здружување и кај дел од порталите, кои се обидуваат преку воспоставување заеднички кодекс на професионално однесување и правила за дигитален маркетинг, да придобијат што поголем дел од комерцијалниот пазар, т.е. да загризат малку поголемо парче од рекламниот колач.³⁰

- 30

IAB Macedonia – 2018 - Етички
кодекс – (достапно на: <https://www.iab.mk/etichki-kodeks/>)

Притисоци врз новинари

Власта во Македонија го практикува својот најголем случај против новинари, кога во 2013 година го затвори и го осуди новинарот Томислав Кежаровски, во контроверзен судски случај во кој власта (преку обвинителството и судството) тврдеше дека Кежаровски открил заштитен сведок во друг судски случај на расветлување на убиство во едно велешко село³¹. Откако во истата година новинарите здружени преку своите медиумски организации успеаја со масовни протести да го ослободат Кежаровски, кој патем сè уште е правосилно осуден и нема право да го повтори судскиот процес, до денес

нема случај на апсење новинари поради критичко пишување, иако имало повеќе приведувања или одземање камери и мобилни телефони при известување од турбулентни настани, насилни демонстрации, други протести, па и при известување од сензитивни судски случаи.

Слична е состојбата и со медиумите, иако по класичното затворање на А1 ТВ во 2011 година поради критичко известување (без оглед што и овој случај беше спроведен според кривичното законодавство против сопственикот на телевизијата осуден на 13-годишна затворска казна поради други дела поврзани со финансиски и даночни казниви дела), нема драстичен случај на очигледно затворање на медиуми поради нивниот начин на известување. Сепак, останува суптилното затворање медиуми и во годините по тоа, поради економски притисок врз медиумите, кога економските рекламери на чуден начин одбиваат да се рекламираат во одредени медиуми.

Што се однесува до примената на Граѓанскиот закон за клевета и навреа, откако овие дела се декриминализираа во 2012 година, постојано се бележи пад и на бројот на пријавените случаи, т.е. тужени медиуми и но-

- 31

Википедија – Томислав Кежаровски

- (достапно на: <https://bit.ly/2U3KJ-SU>)

винари, како и паричните суми што се изрекуваат како пресуди. Имено според последните согледувања на ЗНМ, кое го следи спроведувањето на овој закон, бројот на предметите од на 700 во 2012 г. опаднал на нешто над 300 предмети следната година, а сега против медиуми или новинари се констатираат по околу 30 случаи годишно. Исто така бројот на осудителните постапки е намален, па на многу од тужителите им се отфрла тужбата, а кај тие што е прифатена, оштетното побарување е многу помало од тоа што го бараат тужителите.³²

Сепак, во самиот закон сè уште стои одредбата дека може да биде досудена кумулативна казна од 27 илјади евра за правно лице и за уредник и новинар – читај за медиум 15 илјади, за уредник 10 илјади, за новинар 2 илјади евра.³³ Ова се максималните суми ограничени со законот, кои сè уште претставуваат закана за медиумите или новинарите, иако во законот се наведуваат принципите на пропорционалност. Поради ваквата состојба, а со желба да се унапреди законот и да се спречи злоупотребата на тужбата за навреда и клевета против медиумите и новинарите, сегашната власт уште како опозиција вети дека ќе донесе измени на законот каде што надоместокот на штетата би изнесувал симболич-

но едно евро за новинарите или за медиумот. Но, иако другите закони поврзани со медиумската сфера се веќе донесени или пред донесување, од овие измени засега нема ништо, т.е. ветувањето не исполнето.

Што се однесува до пресуди во однос на говорот на омраза, иако е санкциониран и кривично, досега нема случај на изречена казна, додека една или две постапки се во тек во фаза на истрага покрената од самото обвинителство по допрен глас.

Политичарите генерално немаа(т) голема толеранција кон медиумите или критичките новинари со децении. Тие јавно изрекуваа закани, а многу често и во пракса ги спроведуваа законите врз одредени слободомислечки новинари, на тој начин што, на пример, ќе го блокираат да најде работа кај медиумите што се под нивно влијание, а тоа, генерално, се традиционалните медиуми, каде што и платата и условите за работа се подобри. Во последно време, по смената на власта во 2017 година, односот кон новинарите е изменет и високите функционери или други именувани лица, генерално, се воздржуваат од закани. Сепак, праксата не е напуштена целосно.

- 32

Safejournalists.net – 2018 – Анализа: Пресуди за клевета и навреда на судски предмети со новинари – (достапно на: <https://bit.ly/2G9Ye-Kn>)

- 33

ЦГК – Закон за граѓанската одговорност за навреда и клевета, Чл. 18 – (достапно на: <https://bit.ly/2Typr5T>)

Вицепремиер во Владата имаше испад кога на брифинг со новинари, незадоволен од поставено прашање фрли со фломастер во празен простор, па потоа мораше да се извинува. Друг вицепремиер, незадоволен како медиумите известуваат за една афера во која е вмешан и кадар од неговата партија поставен на директорско место на еден голем Фонд, се закани дека ако медиумите не се извинеле, ќе морале да поднесат тужби. Директор на голема владина агенција одби да даде информација за платите во таа агенција и ја предупреди писмено телевизијата дека ако објави податок за таа „деловна тајна“ ќе мора да ја тужи... Значи случаи постојат, иако сега, од редовна пракса, се на ниво на повремени инциденти.

Почитувањето на етичките норми и професионалните стандарди никогаш не е гаранција дека новинар нема да биде отпуштен во Македонија доколку критички известува за власта или не прифаќа да биде пропагандист и слепо да ги извршува наредбите од таквите уредници. Последните неколку години, особено во текот на големата политичка криза 2015-2017 година, имаше неколку случаи на отпуштени новинари или но-

винари што самите биле принудени да си дадат отказ од редакциите каде што работеле, иако мал дел од нив се осмелуваат тоа јавно да го кажат или да го пријават кај синдикатите и новинарските здруженија.

По завршувањето на кризата ваквите постапки се намалија, но една комерцијална телевизија, која му припаѓа на здружението на петте големи телевизији, продолжи со чистење на „неподобните новинари“, овој пат најчесто преку договорен однос со новинарот кој треба да замине.

Во друга телевизија со национална концесија минатата година имаше обид од страна на директорот и главниот уредник да се воведат забрана за изнесување на политички мислења и коментирања на новинарите на своите фејсбук или твитер-профили. Ваквиот обид беше критикуван од ССНМ и ЗНМ, по што водството на телевизијата омекна, но најверојатно тоа било само привремено отстапување.

Неодамна во таа телевизија имаше сомнително отпуштање на новинар, кој бил вработен како хонорарен соработник, а се претпоставува дека причина за ненадејниот отказ се критичките ставови на новинарот

изнесувани на неговиот фејсбук-профил. И новинарот и директорот беа контактирани од ССНМ, но новинарот се откажа од барањето заштита.

Заклучокот би бил дека таквата пракса, иако намалена во последните две-три години, се чини дека сè уште постои во Македонија, без оглед што и со Законот за медиумите е забраната. Во член 11 од Законот стриктно се забранува новинарот да претрпи какви било последици по статусот или платата, поради изнесување сопствено мислење ако е тоа сторено согласно професионалните стандарди.³⁴

БЕЗБЕДНОСТА НА НОВИНАРИТЕ – ОГАН ШТО ТЛЕЕ

Новинарите генерално ја почитуваат доверливоста на своите извори. Тоа е гарантирано и со Уставот. Во **член 16 во Уставот**, донесен уште 1991 година, во последниот став се наведува следната реченица: „**Се гарантира правото на заштита на изворот на информацијата во средствата за јавно информирање**“. Така што, новинарите генерално ги заштитуваат своите извори. Тоа, се разбира, не значи дека тие се амнестирани од одго-

ворност доколку не се обидат да обезбедат поткрепа на тврдењата на изворот и од други извори, официјални или неофицијални. Меѓутоа, во евенетуална постапка, ниту еден орган или институција нема право да инсистира или да го притиска новинарот да го открие својот извор.

Безбедноста на новинарите беше и сè уште е, сериозно прашање. Во последните неколку години ЗНМ и Синдикатот регистрираа повеќе десетици физички и вербални напади на новинари и на медиумски работници. ЗНМ тоа го објави во преглед, при што по промената на власта на 1.6.2017 година, со ССНМ беа одржани состаноци и со претседателот на Владата и со министерот за внатрешни работи, при што се инсистираше да се престане со праксата на неказнивост при нападите врз новинарите. Заклучно со јануари 2019 година, сè уште се води список со 53 физички и вербални напади на новинарите почнувајќи од 2014 година.³⁵

За одбележување е дека од 2017 г. најголемиот дел од физичките или вербалните закани кон новинарите се решени или се решаваат, а охрабрува и фактот што за еден физички напад е досудена и првата затворска казна од шест месеци, што е прв случај на изречена

- 34

Закон за медиумите – 2013 - ,
Член 11, став 1 – (достапно на:
[http://avmu.mk/wp-content/
uploads/2017/05/Zakon_za_mediu-
mi_mkd.pdf](http://avmu.mk/wp-content/uploads/2017/05/Zakon_za_mediumi_mkd.pdf))

- 35

ЗНМ – 2019 – Случаи на повреда
на правата на новинарите, јануари
2019 – (достапно на: [https://bit.
ly/2E8Cmg3](https://bit.ly/2E8Cmg3))

казна затвор за напад на новинар, иако казната сè уште не е правосилна.

Бројот на нападите врз новинарите е намален речиси трипати, во периодот 2017 и 2018, во споредба со претходните две години, и е сведен на 6 напади. Подобрената состојба, но не и прекилот на политиката на неказниност, особено кога за напад на новинар е обвинета полицијата, ја констатираа и од Регионалната платформа на западен Балкан за застапување на слободата на медиумите и за заштита на новинарите.³⁶

Новинарските здруженија, особено ЗНМ и ССНМ, секој вербален или физички напад го третираат мошне сериозно и континуирано бараат веднаш да се расветли, а сторителите да бидат соодветно казнети. Постои и барање од ССНМ постаро од една година, во измени на Кривичниот законик да се изнајде уставен начин нападите врз новинарите да бидат третирани во казненото право построго.

Патем, полицијата и правосудството, како што е и констатирано во Извештајот за степенот на слободата на медиумите и безбедноста на новинарите (види референца 33), во последните две години поажурно ја извршува

својата работа. Засега нема случај новинар да побара подолготрајна полициска заштита, но на пријавените закани, вербални или по „Фејсбук“, и полицијата и правосудството реагираат многу поажурно во споредба со периодот пред 2017 година.

- 36

Регионалната платформа на западен Балкан за застапување на слободата на медиумите и за заштита на новинарите – (2018) - Показатели за степенот на слободата на медиумите и за безбедноста на новинарите во Македонија, стр. 37 – (достапно на: <http://znm.org.mk/wp-content/uploads/2018/12/MK-indicators.pdf>)

Извори и литература

- ААВМУ – Регулаторна стратегија за развој на аудио и аудиовизуелната дејност за периодот од 2019 до 2023
- ААВМУ – Закон за аудио и аудиовизуелните медиумски услуги – основен закон 2013 и измените до септември 2018 г.
- ААВМУ – Закон за медиумите – основен закон од 2013 година и единствената измена направена во 2014
- Закон за граѓанска одговорност за навреда и клевета
- ЕУ -Прогрес извештај за Република Македонија за 2018 година, Слобода на изразувањето
- Репортери без граници – Рангирање според индексот на слободата на медиумите за 2018 година
- ЗНМ – Случаи на повреда на правата на новинарите
- ЗНМ – Кодекс на новинарите на Македонија
- Регионалната платформа на западен Балкан за застапување на слободата на медиумите и за заштита на новинарите: Показатели за степено-от на слободата на медиумите и за безбедноста на новинарите во Македонија
- Регионалната Платформа за застапување на слободата на медиумите и новинарската безбедност: Анализа: Пресуди за клевета и навреда на судски предмети со новинари
- СЕЕМ – Најчести нарушувања на етичкиот кодекс во 2018 година
- ССНМ – Истражување: Платите на новинарите во дигиталните медиуми под просекот

- МИМ – (2017) - Деполитизација на Програмскиот совет на МРТ – предуслов за независност на јавниот сервис
- ЦГК-БИРН/Призма -НВО-Инфоцентар: Анализа на резултатите од мониторингот на известувањето на медиумите за 2018 година
- Транспарентност Македонија – Заробена демократија
- Медиапедиа – База на податоци за медиумска сопственост
- Фондација за интернет и општество „Метаморфозис“ - Никој не виде аир од дигиталниот аир
- Совет на Европската Унија – Заклучоци на Советот во врска со зајакнувањето на европските содржини во дигиталните економии
- Европска комисија – Водич на ЕУ за поддршка на медиумската слобода и за интегритетот на медиумите во земјите од процесот на проширување 2014-2020
- ЕУ-водич за човекови права во однос на слободата на изразувањето, офлајн и онлајн

Методологија

Ова истражување на Фондацијата „Метаморфозис“, во рамките на проектот чиј носител е Центарот за демократска транзиција од Црна Гора (ЦДТ), опфаќа пет области: избори, правосудство, борба против корупција и организиран криминал, медиуми и реформа на јавната администрација, при што секоја област ќе биде обработена низ посебен документ. Во овој документ за јавни политики е обработена областа за состојбите во борбата против организираниот криминал и корупцијата.

Областите се состојат од низа подобласти, кои се однесуваат на регулација на стратешката и правната рамка, институционалниот, административниот и мате-

ријалниот капацитет, како и остварените резултати во праксата.

Нашите анализи содржат оценки на исполнетоста на критериумите до кои дојдовме со собирање на оценките на индикаторите и прашањата поврзани со нив од страна на експерти што ја следат имплементацијата на стандардите на ЕУ, како и врз основа на анализа на нормативните и институционалните реформи и нивните практични резултати.

ЦДТ направи проценка на напредокот во исполнувањето на политичките критериуми прв пат во 2017 година. Тогаш, со помош на методологот д-р Мартин Брус, за секоја од наведените области беа подготвени индикатори, кои служат како мерка за проценка на состојбата во областите и кои, всушност, претставуваат автентично разбирање за она што ЕК го бара од секоја земја како напредок во дадена област. По првата проценка, ЦДТ во 2018 година го прошири истражувачкиот фокус и на други земји од регионот, па со колегите од ЦРТА (Србија), Фондацијата „Метаморфозис“ (Македонија), „Зошто не?“ (Босна и Херцеговина), методологијата е усовршена и врз нејзина основа се работат и овие истражувања.

Основите за развој на индикаторите се клучните оценки и препораки од извештаите на Европската комисија, но и други меѓународни извештаи, компаративни студии и истражувања, акциони планови, како и многубројни меѓународни стандарди и практики и други референтни материјали. Вкупниот број на индикаторите за сите области е 168.

И во ова истражување беа консултирани петмина експерти, кои врз основа на прашалник од нешто под 50 прашања во пет индикатори, дадоа свој експертски придонес и оценка за напредокот на реформите во медиумскиот сектор во Република Македонија.

За Фондацијата „Метаморфозис“

Фондацијата „Метаморфозис“ е независна организација, која работи во Македонија и во нашиот поширок европски дом. Нашиот тим е составен од посветени активисти, кои се залагаат за демократија, обединети со заедничката цел и вредности за меѓусебна отчетност, отворена комуникација и непоколеблива посветеност на универзалните човекови права и демократијата.

Се стремиме кон општество во кое вклучени и свесни граѓани активно користат иновативни алатки за да ги исполнат своите граѓански права и одговорности; кои безусловно влијаат врз властите и бараат отчетност,

со што обезбедуваат демократско, одговорно и транспарентно владеење.

„Метаморфозис“ работи на зајакнување на свеста и капацитетите на граѓаните и граѓанското општество за да можат во најголема можна мера да ги исполнат своите улоги како активисти за демократија, поддржувајќи ги државните институции при исполнувањето на нивната улога на служење на општеството.

Нашите програми се фокусираат на:

- Институционална отвореност и отчетност;
- Развој на капацитети за активно граѓанство;
- Заштита на човековите права во дигиталната средина;
- Развој на медиуми.

„Метаморфозис“ почна со работа во 1999 година како дел од програмата за електронско издаваштво на Фондацијата „Институт отворено општество – Македонија“. Во 2004 година стана посебен правен субјект.

ПРОЦЕНКА НА НАПРЕДОКОТ НА
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО
ИСПОЛНУВАЊЕТО НА ПОЛИТИЧКИТЕ
КРИТЕРИУМИ НЕОПХОДНИ ЗА
ЧЛЕНСТВО ВО ЕУ

ЧЕТВРТИ ДЕЛ:
МЕДИУМИ - РЕФОРМИ НИКОГАШ ДОСТА

АВТОРИ: ТЕОФИЛ БЛАЖЕВСКИ,
ГОРАН РИЗАОВ
ДИЗАЈН: ДЕЈАН БАТРИЌЕВИЌ
ПОДГОТОВКА ЗА ПЕЧАТЕЊЕ: КОМА ЛАБ

